

Stockholms
stad

Slutrapport

Utökat stöd till komvux som särskild utbildning

Finansierat av Europeiska
socialfonden, ESF

Arbetsmarknadsförvaltningen,
Stockholms stad

Oktober 2021

Utökat stöd för komvux som särskild utbildning
Oktober 2021

Dnr: 2020/01048

Kontaktperson: Jennie Oukbir och Camilla Berner

Sammanfattning

Syftet med förstudien är att utifrån ESFs tematiska område etablering på arbetsmarknaden utreda vilka förutsättningar kvinnor och män med lindrig intellektuell funktionsnedsättning har att läsa en yrkesutbildning inom kommunal vuxenutbildning, komvux, och vilka möjligheter de har till anställning efter fullföljd utbildning. Komvux som särskild utbildning riktar sig till personer med intellektuell funktionsnedsättning eller förvärvad hjärnskada och är sedan den 1 juli 2020 en del av övriga komvux. Intentionerna med lagändringen var att öka inkluderingen inom komvux och att det skulle bli enklare för elever inom särskild utbildning att kombinera olika typer av utbildning.

I Stockholms stad bedrivs i dag lärlingsutbildning med fyra olika inriktningar inom komvux som särskild utbildning.¹ En målsättning med utbildningen är att rusta eleverna för arbete, det är dock få elever får dock en anställning efter avslutad utbildning. Målgruppens svårighet att etablera sig på arbetsmarknaden är även tydlig i större sammanhang och studier visar att endast 22 procent av personer med intellektuell funktionsnedsättning har ett arbete. Detta trots att det i såväl internationella, nationella och lokala styrdokument slås fast att hinder för delaktighet och aktivt medborgarskap för personer med funktionsnedsättning ska undanröjas. Svensk funktionshinderpolitik har målsättningen att skapa jämlika levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet.

Förstudien belyser de hinder som finns samt analyserar dessa för att få syn på vilka vägar som finns framåt för att underlätta etablering på arbetsmarknaden för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Förstudien ger även en analys utifrån de horisontella principerna som jämställdhet, tillgänglighet och icke-diskriminering. Analysen visar på tre huvudsakliga hinder för att elever med en intellektuell funktionsnedsättning ska etablera sig på arbetsmarknaden. Dessa rör förutsättningar hos arbetsgivarna, övergången mellan skola och arbetsliv samt att utbildningen inte ger en formell kompetens/ yrkesexamen. Förstudien beskriver även de behov som kan kopplas till dessa hinder. Exempel på utvecklingsområden är att öka kunskap och skapa nätverk för arbetsgivare, förtydliga och stärka samverkan mellan myndigheter, individen och tilltänkt arbetsgivare. Behov ses även att utveckla skolans samverkan med lärlingsplatser samt se över den kompetens som utbildningen ger.

¹ Inom Stockholms stad bedrivs komvux som särskild utbildning vid skolan Komvux Rosenlund. När förstudien inleddes i februari 2021 var skolans namn Lärvox.

Innehåll

Sammanfattning	3
1. Introduktion	5
1.1 Begrepp och definitioner	5
1.2 Beskrivning av utbildningens målgrupp.....	7
1.3 Kort historisk tillbakablick	9
2. Metod och avgränsning	10
3. Utgångspunkter för förstudien	11
3.1 Strukturell nivå.....	11
3.2 Organisatorisk nivå.....	16
3.3 Individuell nivå.....	20
4. Problem- och behovsanalys	22
4.1 Problembeskrivning.....	22
4.2 De horisontella principerna	22
4.3 Orsak och behov 1 – Arbetsgivarnas situation	24
4.4 Orsak och behov 2 – Övergång skola och arbetsliv	27
4.5 Orsak och behov 3 – Utbildningen ger inte yrkesexamen	29
4.6 Andra hinder för studier och etablering på arbetsmarknaden för målgruppen	32
5. Avslutande diskussion	35
5.1 Övergripande rekommendationer	36
Referenser	38

1. Introduktion

Komvux som särskild utbildning riktar sig till personer med intellektuell funktionsnedsättning eller förvärvad hjärnskada och är sedan den 1 juli 2020 en del av den övriga komvuxverksamheten. I Stockholm stad bedrivs idag lärlingsutbildning med fyra olika inriktningar vid komvux som särskild utbildning. Förstudie har haft som utgångspunkt att Arbetsmarkandsförvaltningen vid Stockholm stads sett ett behov av att närmare utreda varför så få av de elever som går denna lärlingsutbildning får ett arbete efter avslutad utbildning.

Förstudiens uppdrag har varit att titta på vilka förutsättningar målgruppen har att läsa en yrkesutbildning inom komvux samt vilka möjligheter de har till anställning efter fullföljd utbildning. Studien har utgått från ESF:s tematiska område etablering på arbetsmarknaden och med fokus på både utbildning och arbete för kvinnor och män med intellektuell funktionsnedsättning.

Förstudien syftar till att belysa de hinder som finns samt att analysera dessa för att få syn på vilka vägar som finns framåt för att underlätta etablering på arbetsmarknaden för lärlingsutbildningens målgrupp. Analys har även gjorts utifrån de horisontella principer som jämställdhet, tillgänglighet och icke-diskriminering.

1.1 Begrepp och definitioner

I förstudien används ett antal begrepp för att beskriva målgruppen samt dess förutsättningar och utmaningar. Vissa begrepp kan ha olika tolkningar beroende på sammanhang, här förtydligas hur begreppen används i förstudien.

Funktionsnedsättning är en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga.² I förstudien används detta begrepp genomgående eftersom det är det begrepp som används av Socialstyrelsen och även i aktuella styrdokument inom området.

Funktionshinder är den begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen.³

Funktionsvariation har inte en fast definition på samma sätt som funktionsnedsättning och funktionshinder. Ordet berör alla männi-

² (Socialstyrelsen, 2021)

³ Ibid.

skor och beskriver att alla funktionsförmågor varierar i hela befolkningen. Det handlar inte om att fungera bättre eller sämre, utan att det är olika. Som exempel är både låg intellektuell förmåga och hög intellektuell förmåga olika funktionsvariationer.⁴

Intellektuell funktionsnedsättning, IF är livslång och innebär nedsatt intelligens och nedsatta vardagsfärdigheter. Det innebär att det är svårare att fungera självständigt i hemmet, i skolan och på arbetet och fungera i relation till samhällets krav. Det kan exempelvis handla om läs- och skrivförståelse, konsekvenser och abstrakta begrepp som tid och pengar. Gruppen är mycket heterogen och individens svårigheter varierar beroende på grad av funktionsnedsättning och på omgivningens krav eller förmåga att anpassa efter personens förmågor. I och med att funktionsnedsättningen är livslång har gruppen ofta behov av ett mer långsiktigt stöd än andra. Förutom att gruppen är i behov av långsiktigt stöd och anpassningar efter deras förmågor kämpar de ofta mot ett samhälle som saknar kunskap, beredskap och förväntningar på deras bidrag.⁵

Arbetsförmåga Det finns ingen allmängiltig definition av begreppet arbetsförmåga, varken i lagstiftning eller hos myndigheter. Inom arbetsmarknadspolitiken är begreppet centralt och används av flera myndigheter. Ofta är det en *nedsättning* av arbetsförmågan som avgör om en person är berättigad till ersättning och inte i vilken grad arbetsförmåga finns vilket skulle vara mer positivt. Försäkringskassan beskriver att avgörande för om arbetsförmågan ska betraktas som nedsatt är om man kan försörja sig på heltidsarbete eller om man har en sjukdom eller annat medicinskt tillstånd som gör att man inte kan arbeta heltid.⁶

I rapporten *Supported employment i en svensk kontext* görs följande beskrivning: ”Arbetsförmåga kan definieras som ett samspel mellan individens förmåga i förhållande till förutsättningar i miljön.” Genom rätt anpassningar av miljön i förhållande till det som individen kan och att underlätta för individen att använda och utveckla sina förmågor ökar arbetsförmågan. Den är alltså inte konstant oavhängigt miljön.⁷

Arbetslivsinriktad rehabilitering innebär det stöd personen får från olika aktörer att uppnå eller återfå sin arbetsförmåga.⁸

⁴ (Autism- och Aspergerförbundet, 2021)

⁵ (Region Stockholm, 2021)

⁶ (Försäkringskassan, Försäkringskassans termbank, 2021)

⁷ (Gustafsson, 2014)

⁸ (Gustafsson, 2014)

Anställningsbarhet är ett närbesläktat begrepp till arbetsförmåga. Anställningsbarhet betonar den enskildes förmåga att få och behålla en anställning där ansvaret till stor del vilar på individen.⁹

Komvux som särskild utbildning: Särskild utbildning för vuxna (särsvux) upphörde den 1 juli 2020 som egen skolform och i stället blivit en del av skolformen kommunal vuxenutbildning (komvux). Denna del av komvux benämns *komvux som särskild utbildning* och riktar sig till vuxna med intellektuell funktionsnedsättning eller förvärvad hjärnskada.¹⁰ I Stockholm är det enheten Komvux Roserlund som ger utbildningar inom komvux som särskild utbildning. Enheten hette tidigare Lärsvux men det är det nya namnet som används i rapporten.

1.2 Beskrivning av utbildningens målgrupp

Förstudiens utgångspunkt är att titta på utbildningsformen lärlingsutbildning inom komvux som särskild utbildning och målgruppen för denna utbildning är personer med lindrig intellektuell funktionsnedsättning.

1.2.1 Statistiskt underlag för personer med intellektuell funktionsnedsättning

Det finns få studier och sammanhållna datainsamlingar gällande personer med intellektuell funktionsnedsättning. Gruppen ingår ofta som den del i analyser som studerar personer med funktionsnedsättning i stort men det saknas data om explicit personer med intellektuell funktionsnedsättning. Detta får konsekvensen att det är svårt att lyfta och synliggöra personer med intellektuell funktionsnedsättning och följa upp de åtgärder som sätts på utbildnings-, social- och arbetsmarknadspolitiska området som görs. Det saknas även ett långsiktigt perspektiv på hur det ser ut för gruppen på arbetsmarknaden.¹¹ Könsfördelad statistik saknas ofta vilket gör det svårt att analysera förhållandena för kvinnor respektive män.

I Sverige har ungefär en procent av befolkningen en intellektuell funktionsnedsättning (i alla åldrar) vilket motsvarar cirka 100 000 personer. Av dessa bedöms cirka 85 procent ha en lindrig, 10 procent en måttlig och 5 procent en grav intellektuell funktionsnedsättning.¹² I en av de nationella studier som gjorts redovisas arbete och

⁹ (Gustafsson, 2014)

¹⁰ (Skolverket, Undervisning, 2021)

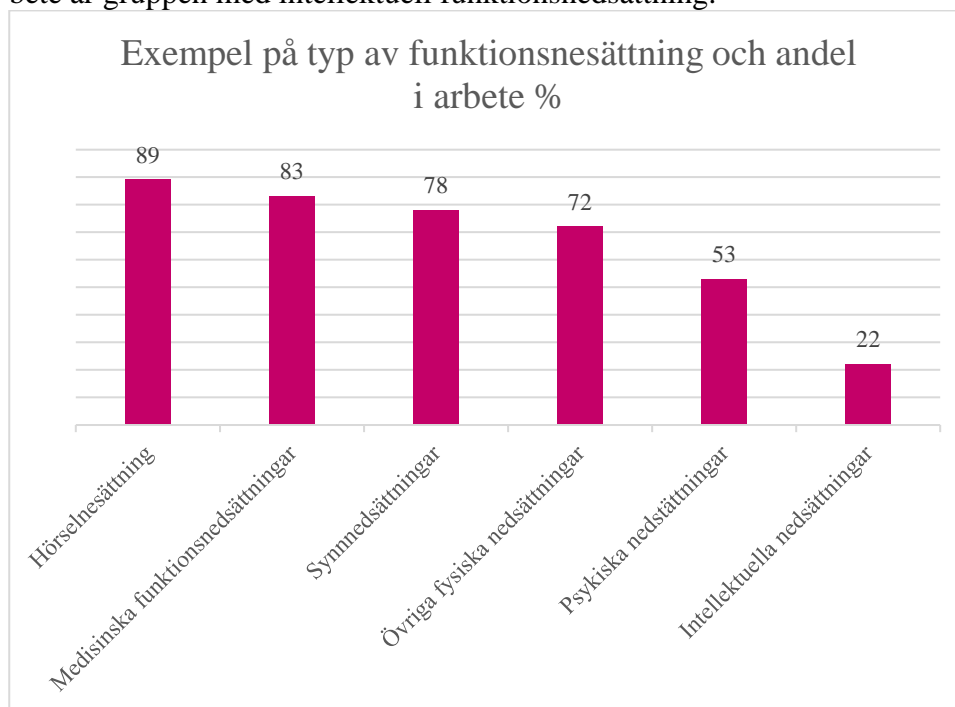
¹¹ (Arvidsson, 2016)

¹² (Myndigheten för delaktighet, 2020)

annan sysselsättning för unga vuxna (cirka 20–30 år) med intellektuell funktionsnedsättning. Genom att ha samköra ett register som omfattar i princip alla elever som slutade gymnasiesärskolan 2001–2011 med Socialstyrelsens LSS-register och SCB:s LISA-register har sysselsättningssituationen för 12 269 tidigare gymnasiesärskoleelever kartlagts. Av studien framkommer att den största andelen, 47 procent hade sin sysselsättning inom daglig verksamhet, 22 procent ett förvärvsarbete, varav de flesta med någon form av lönesubvention och 7 procent studerade. En betydande andel 24 procent betecknas vara "någon annanstans", alltså inte i någon av de andra tre sysselsättningstyperna.¹³

Omkring 16 procent av befolkningen i åldern 16–64 år har en funktionsnedsättning, ungefär lika många kvinnor som män. Det motsvarar cirka 1 014 000 personer. Bland personer med funktionsnedsättning bedömer 42 procent att deras funktionsnedsättning medför nedsatt arbetsförmåga. Andelen personer med eftergymnasial utbildning är lägre bland personer med funktionsnedsättning än för befolkningen i övrigt, 37 procent jämfört med 48 procent. Arbetslösheten bland personer med funktionsnedsättning är cirka dubbelt så hög som för befolkningen i övrigt.¹⁴

Andelen personer i arbete varierar stort inom gruppen personer med funktionsnedsättning. Den grupp som har lägst andel personer i arbete är gruppen med intellektuell funktionsnedsättning.

Källa: (FORTE: Tillgängligt arbetsliv, 2021)

¹³ (Arvidsson, 2016)

¹⁴ (Arbetsförmedlingen, 2020)

1.3 Kort historisk tillbakablick

Kvinnor och män med intellektuell funktionsnedsättning tillhör de som genom historien haft den allra svagaste ställningen i samhället och som under stora delar av modern tid varit utsatta för en strukturell diskriminering exempelvis i form av avsaknad av rätten att gifta sig, ha rösträtt samt utsatts för tvångsvård och tvångssterilisering.

Innan 1900 var personer med intellektuell funktionsnedsättning beroende av den egna arbetsförmågan och familjens möjlighet till försörjning eller fattigvården. Med industrialismen och de ökade krav som ställdes på produktivitet ökade utslagningen bland personer med intellektuell funktionsnedsättning. Dåtidens rasbiologi förde även med sig förändringar i synsättet på gruppen och man hävdade vikten av att skydda dem men även skydda samhället, vilket förde gruppen allt längre från delaktighet. En växande välfärd i Sverige under början av 1900 talet gjorde det möjligt att forma en omfattande institutionsvård. Institutionerna blev slutna miljöer med få tillfällen till insyn och lågt deltagande i samhällslivet för de människor som bodde där. I början av 1920 var institutionerna en form av arbetshem där hårt arbete främst inom jordbruket förekom. På 1950- och 1960 talet förändrades arbetshemmen till vårdhem och dagcenter, parallellt med detta började även skyddade verkstäder byggas upp. Under denna tid var det samhälleliga intresset för gruppen lågt och anhöriga fick råd att lämna sina barn och anhöriga i samhällets vård. Gruppen ansågs som både obotbara och obildningsbara och betraktades utifrån ett omsorgs- och medicinsk perspektiv. Första tendensen till modernisering av synen på personer med intellektuell funktionsnedsättning kom först 1967 i och med den nya omsorgslagen. Avinstitutionalisering påbörjades men gick till en början trögt på grund av samhällets inställning till gruppen. I och med revidering av omsorgslagen i början av 1980 talet fick avinstitutionalisering fart och det började byggas gruppbofästäder. 1993 kom Lagen om stöd till vissa funktionshindrade, LSS. Lagen innebar att huvudmannskapet för stödet till gruppen flyttades från region till kommun. Denna förändring var ett viktigt steg i att markera att personer med funktionsnedsättning är medborgare med lika rättigheter och skyldigheter.¹⁵

¹⁵ (Myndigheten för delaktighet, 2020)

2. Metod och avgränsning

Förstudien har genomförts av Utvecklings-och utredningsstaben vid Arbetsmarknadsförvaltningen i Stockholms stad. Utredarna har arbetat tillsammans med en arbetsgrupp, en referensgrupp och en styrgrupp.

Arbetsgruppen har bestått av personal från Komvux Rosenlund i Stockholm; lärare, studie- och yrkesvägledare samt antagningshandläggare. I arbetsgruppen har information om lärlingsutbildningen idag och dess praktiska genomförande samlats in. Gruppen har också tagit fram statistik samt förmedlat kontakter till elever och lärlingsplatser som utredarna samtalat med.

Referensgruppen har bestått av representanter från olika myndigheter som eleverna kommer i kontakt med på olika sätt och som med stor kunskap om målgruppen bidragit till kunskaps- och informationsinsamlingen. Akademin har varit representerad genom forskare med god kännedom om målgruppen och deras väg till arbete. Även en representant från Stockholms stads arbete med arbetsgivarsamverkan har deltagit med värdefull kunskap och erfarenhet. Samtal med referensgruppen har hjälpt förstudien att ringa in kärnan i uppdraget och de faktiska orsakerna till den problemformulering som denna förstudie har att hantera.

Styrgruppen har ledd av rektor för Komvux Rosenlund och därutöver bestått av biträdande rektor vid samma enhet, Arbetsmarknadsförvaltningens projekt- och EU-samordnare, enhetschef Jobbtorg Stockholm men särskilt fokus på personer med funktionsnedsättningar samt biträdande utvecklingschef vid Arbetsmarknadsförvaltningen. Styrgruppen har lotsat förstudien framåt och lämnat viktiga synpunkter på riktning och relevanta kopplingar till annan verksamhet inom förvaltningen.

Tre elever har berättat om sina erfarenheter och upplevelser av lärlingsutbildningen på Komvux Rosenlund. Två lärlingsplatser har beskrivit sitt uppdrag som handledare och mottagare av lärlingselever. Därutöver har möten hållits med företag som arbetar med målgruppen, ett fördjupande samtal med forskaren från referensgruppen samt Arbetsförmedlingens representant i densamma. Ett möte har hållits med LärVux i Göteborgs stad för att få ett jämförande perspektiv på hur yrkesutbildning kan organiseras för målgruppen.

Rapporter, forskningsöversikter och andra skriftliga källor har också varit underlag för resonemangen i förstudien. Se referenslista.

Förstudiens fokus har varit möjligheten till vidare studier och arbete för personer med en lindrig intellektuell funktionsnedsättning. Det har dock varit svårt att hitta underlag och statistik som rör enbart den gruppen, de flesta sammanställningar och underlag utgår från gruppen personer med funktionsnedsättning i allmänhet vilket blir svårtolkat då det begreppet innebär en mängd olika variationer. Medvetenhet finns om att det är en heterogen grupp oavsett men att ett försök ändå gjorts att avgränsa målgruppen som bedöms komma att beröras av resultaten av denna förstudie.

3. Utgångspunkter för förstudien

3.1 Strukturell nivå

3.1.1 Styrdokument och strategier

Den svenska funktionshinderspolitiken bygger på FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Målet med funktionshinderspolitiken är att skapa full delaktighet och jämlikhet för alla personer oavsett funktionsförmåga.

Både nationella och internationella styrdokument¹⁶ slår fast att hinder för delaktighet för personer med funktionsnedsättning ska undanröjas. Det handlar om att säkerställa ett aktivt liv för personer med funktionsnedsättning inom olika centrala livsområden, som arbete, utbildning, boende, ekonomi, kultur och fritid, och att det sker utifrån samma levnadsvillkor som för personer utan funktionsnedsättning.

Vad gäller fokusområdena, arbete och sysselsättning, står följande i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning i artikel 27:

”Konventionsstaterna erkänner rätten till arbete för personer med funktionsnedsättning på lika villkor som för andra. Det innefattar rätten att kunna förtjäna sitt uppehälle genom fritt valt eller antaget arbete på arbetsmarknaden och i en arbetsmiljö som är öppen, som

¹⁶ De nationella och internationella styrdokument som förstudien tagit del av är FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, Agenda 2030, EU:s handikappsstrategi 2021-2030, Den nationella funktionshinderspolitiken, Stockholm stads Vision 2040 och Stockholms stads Program för tillgänglighet och delaktighet.

främjar integration och är tillgänglig för personer med funktionsnedsättning”.

3.1.2 Aktörer inom den arbetslivsinriktade rehabiliteringen för personer med intellektuell funktionsnedsättning

Ansvaret för att stötta den enskilde att få en anställning delas mellan flera aktörer som regionen, kommunen, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Dessa aktörer har ansvar för olika delar.

Regionerna

I regionernas ansvar ingår bland annat att tillhandahålla habilitering och att i samverkan med kommun, Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen uppnå en effektiv användning av tillgängliga resurser. Habiliteringen kan exempelvis ge råd och stöd för att underlätta studier och få ett fungerande arbetsliv.

Kommunerna

Kommunerna ansvar för att hjälpa personer med olika former av sociala eller ekonomiska svårigheter och ska verka för jämlika levnadsvillkor och aktivt deltagande i samhällslivet. Kommunerna har också ett visst ansvar för rehabilitering och habilitering.

Arbetsförmedlingen

Arbetsförmedlingen har ett särskilt ansvar för att verka samlande och drivande när det gäller funktionshinderfrågor inom arbetsmarknadspolitiken. Myndigheten har vidare ett ansvar för den arbetslivsinriktade rehabiliteringen för personer med funktionsnedsättning som innebär nedsatt arbetsförmåga och som saknar arbete och som står till arbetsmarknadens förfogande.

För personer med funktionsnedsättning som har nedsatt arbetsförmåga finns flera olika arbetsmarknadspolitiska stödprogram. Några som har särskild betydelse för personer med intellektuell funktionsnedsättning är lönebidrag, olika former av skyddad anställning och tillgång till stöd av exempelvis SIUS.

SIUS står för *Särskild stödperson för introduktions- och uppföljningsstöd* och är en insats som kan ges till personer med funktionsnedsättning som bedöms behöva särskilt stöd inför och i början av en anställning. Stödet är individuellt och ges av en stödperson med särskild kompetens, en så kallad SIUS-konsulent. SIUS-konsumenten stöttar personen när denna söker jobb och kan bland annat hjälpa till med att ta kontakt med olika arbetsgivare. SIUS-konsumenten stöttar med introduktionen på arbetsplatsen och ansvarar för att personen

får överenskommet stöd. Stödet ges både som en introduktionsdel och som en uppföljningsdel.¹⁷

Försäkringskassan

Försäkringskassan ansvarar för att bedöma rätten till sjuk- eller aktivitetsersättning samt ansvarar för att upprätta en rehabiliteringsplan. Till myndighetens ansvar hör även att samordna och utöva tillsyn över rehabiliteringsinsatserna i den upprättade planen. För personer som har en anställning har arbetsgivaren en skyldighet att medverka i rehabiliteringen och för personer som saknar arbetsgivare ska Försäkringskassan ta det primära rehabiliteringsansvaret.

3.1.3 Utbildning

Det svenska utbildningssystemet består av många olika skolformer och utbildningar, anpassade för olika åldrar och olika behov. För barn, ungdomar och vuxna med en intellektuell funktionsnedsättning finns möjligheten att välja skolformer anpassade efter sina förutsättningar och behov i form av grundsärskola, gymnasiesärskola och kommunal vuxenutbildning som särskild utbildning. Till vuxenutbildning räknas också folkhögskola, yrkeshögskola samt högskola och universitet.

Möjlighet till fortsatta studier efter gymnasiesärskolan eller komvux som särskild utbildning är begränsade. Utredningen *Komvux – en andra och en annan chans*¹⁸ beskriver begränsningarna för elever med en intellektuell funktionsnedsättning att läsa vidare. Studier på gymnasiesärskola och komvux som särskild utbildning på gymnasial nivå leder till en kvalifikation på nivå 2 på SeQF-skalan¹⁹. De utbildningar som erbjuds på eftergymnasial nivå ligger på en högre nivå än så, minst nivå 4 men även nivå 5 och 6. Utredningen föreslår ett framtagande av utbildningar på nivå 3 på SeQF-skalan som kan möta elevernas, och branschens, behov av utbildade personer med kompetens för arbetsuppgifter på denna nivå. Förslaget har resulterat i ett uppdrag till Skolverket om anpassade yrkespaket för komvux som särskild utbildning²⁰.

Tidigare försök med att anpassa utbildningar till målgruppen har även gjorts inom högskolan. Bland annat genomfördes mellan 2011- 2014 en högskoleutbildning vid högskolan i Gävle en högskolekurs med inriktning idrott och hälsa för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Projektet menade att det kunde visa på

¹⁷ (Arbetsförmedlingen, 2021)

¹⁸ (Regeringskansliet, 2018)

¹⁹ (Sveriges referensram för kvalifikation, 2021)

²⁰ (Regeringskansliet, Pressmeddelande, 2020)

att studenter med intellektuell funktionsnedsättning kan tillgodogöra sig en högskoleutbildning med rätt stöd och anpassningar utifrån sina behov²¹.

Även i andra länder har liknande försök gjorts. I USA finns ett nationellt program som möjliggör högre utbildning för individer med intellektuell funktionsnedsättning, dock utan möjlighet att ta högskolepoäng. Avsikten med programmet är att studenternas personliga utveckling ska ge dem en grund för vuxenlivet och möjligheten till andra typer av jobb än vad som tidigare var möjligt. Studenter inom programmet deltar i den ordinarie undervisningen med hjälp av andra studenter som fungerar som mentorer. Programmet har visat mycket goda resultat när det gäller andelen studenter som fått ett arbete efter avslutad utbildning²².

Andra exempel kommer från Norge och Irland. I det förstnämnda startade Nord universitet hösten 2018 landets första utbildningar för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Utbildningarna var individuellt anpassade och inom området självbestämmande, medborgarskap och inkluderande praktik. Utbildningen skulle ge möjlighet att ta högskolepoäng²³. I Irland bedrivs forskning om lärande bland studenter med intellektuell funktionsnedsättning. Resultaten från forskningen, som också används för att utforma utbildningar för målgruppen, visar att studenter med IF kan klara högre utbildning när lärandemiljön är trygg och lärarna arbetar inkluderande.²⁴

Komvux som särskild utbildning

Den 1 juli 2020 trädde en lagändring i kraft som innebar att skolformen särskild utbildning för vuxna, Särvux, upphörde i sin dåvarande form. Utbildningen ingår istället som en del av komvux under benämningen kommunal vuxenutbildning som särskild utbildning på tränings, grundläggande respektive gymnasial nivå. Hela den kommunala vuxenutbildningen omfattas nu av samma styrdokument såsom skollag, läroplan och förordning om vuxenutbildning.

Intentionerna med lagändringen är att öka inkluderingen inom den kommunala vuxenutbildningen och ge fler möjligheter att läsa inom olika delar av komvux utifrån sina förutsättningar. Genom att samordna resurser i form av stödfunktioner, lärares kunskaper och erfarenheter samt funktioner som studie- och yrkesvägledning kan elever ur målgruppen utnyttja möjligheterna att läsa inom andra delar

²¹ (Regeringskansliet, 2018), s 350

²² Ibid, sid 355

²³ (Myndigheten för delaktighet, 2020).

²⁴ (Regeringskansliet, 2018, s. 356)

av komvux. Stödfunktioner som idag finns inom komvux som särskild utbildning ska inte flyttas därifrån, däremot har huvudmannen ansvar för att se till att adekvata anpassningar som behövs finns på plats där eleven studerar oavsett i vilken del av komvux. Lagändringen syftar även till att öka tillgången till hela komvux utbud av yrkesutbildningar och därmed skapa fler möjligheter för elever med intellektuell funktionsnedsättning att delta i dessa i de fall förutsättningar för det finns.

Under 2020 deltog 3280 elever totalt i riket²⁵ och 193 elever, inom Stockholm stad inom komvux som särskild utbildning. Antalet kvinnor och män är relativt jämt fördelat, 89 män och 104 kvinnor²⁶.

Lärlingsutbildning

Lärlingsutbildning för vuxna har samma kunskapskrav som motsvarande yrkesutbildning som ges i klassrum eller på gymnasie- och gymnasiesärskolan. Den syftar till att ge en grundläggande yrkesutbildning och ökad yrkeslivserfarenhet under ledning av en behörig handledare på arbetsplatsen, det vill säga en lämplig person med nödvändiga kunskaper och erfarenheter för uppdraget.²⁷

Under de senaste åren har antalet elever inom särskild utbildning minskat i många kommuner, däribland Stockholm. Detta händer trots att antalet vuxna i målgruppen inte har sjunkit²⁸. Rapporten *Sysselsättning och social rättvisa* anger att cirka 20 procent av eleverna som lämnar gymnasiesärskolan inte går vidare till någon sysselsättning utan blir hemmasittare. Endast 7 procent går vidare till studier.²⁹ Skolverket har fått i uppdrag att analysera orsakerna till det minskade elevantalet samt att stödja kommunerna som arbetar med särskild utbildning. En del av uppdraget handlar om att också utveckla studie- och yrkesvägledningen för målgruppen. Detta uppdrag ska redovisas senast den 2 november 2021.³⁰

Studieekonomi

Studier inom komvux som särskild utbildningen är inte berättigade till studiemedel via CSN.³¹ Istället finns det möjlighet att söka ett

²⁵ (Skolverket, 2021)

²⁶ Egen uppgift från Komvux Rosenlund, 2021-10-28

²⁷ (Skolverket, Skolutveckling, 2021)

²⁸ (Skolverket, 2021)

²⁹ (Arvidsson, 2016)

³⁰ (Regeringskansliet, Pressmeddelande, 2020)

³¹ (CSN, 2021)

studiebidrag från Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM. Bidraget har dock flera begränsningar; till exempel kan det inte sökas om eleven samtidigt får ersättning för deltagande i arbetsmarknads-politiska insatser eller har hel sjuk- eller aktivitetsersättning.³²

Aktivitetsersättning kan betalas ut till personer som är mellan 19 och 29 år och som har helt eller delvis nedsatt arbetsförmåga. Under vissa förutsättningar kan ersättningen vara vilande under en period av studier och individen har också rätt till en provotid för studier eller arbete med bibehållen ersättning. Utredningen *En sjukförsäkring med prevention, rehabilitering och trygghet* som presenterades i september 2021 innehåller flera förslag om förändringar i rätten till aktivitetsersättning under studier som syftar till att underlätta för försäkrade att kunna studera utan att förlora rätten till aktivitetsersättning³³. Om en person inte är klar med grundskolan eller gymnasiet kan hen söka aktivitetsersättning för förlängd skolgång hos försäkringskassan tills en gymnasieexamen har uppnåtts.³⁴

3.2 Organisatorisk nivå

3.2.1 Stockholm stads arbete med funktionshinderfrågor

Stockholm stad ska vara tillgängligt för alla, oavsett funktionsförmåga.³⁵ För att säkerställa att staden lever upp till detta finns staden *Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning* samt flera funktioner som arbetar med att stödja och ta tillvara rättigheter och intressen hos personer med olika former av funktionsnedsättningar.

Funktionshindersombudsmannen är en sådan funktion som har ett övergripande uppdrag att se till att personer med funktionsnedsättning kan ta del av och leva i staden på lika villkor som övriga medborgare. Uppdraget innebär också att driva på utvecklingen inom arbetet med att skapa tillgänglighet och delaktighet samt öka kännedomen om frågan hos stadens nämnder, förvaltningar och bolag.

Stadens funktionshinderråd är en annan funktion i staden. Rådets uppgift är att bevaka funktionshindersaspekter i olika frågor och ge

³² (Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2021)

³³ (Regeringskansliet, SOU 2021:69, En sjukförsäkring med prevention, rehabilitering och trygghet, 2021)

³⁴ (Försäkringskassan, 2021)

³⁵ (Stockholms stad, Så arbetar staden, 2021)

personer med funktionsnedsättning i Stockholm inflytande och insyn i allmänna frågor som berör deras levnadsförhållanden och ta initiativ till förbättringar.

Jobbtorg Stockholm

Arbetsmarknadsnämnden ansvarar för Stockholm stads samlade arbetsmarknadsinsatser samt samordning av stadsdelsförvaltningarnas arbetsmarknadsinsatser i de fall det förekommer. Stadens samlade arbetsmarknadsinsatser finns under Jobbtorg Stockholm. Inom Jobbtorg Stockholm arbetar medarbetarna utifrån metoden Supported employment, SE. Grundtanken med metoden är att alla människor med funktionsnedsättning kan arbeta på den öppna arbetsmarknaden om de bara hittar rätt arbete och rätt arbetsplats. Utgångspunkt är personens förmågor och intressen och söka efter ett arbete utifrån det. Andra viktiga delar av metoden är att den ska vara individuellt utformad och vara ett långsiktigt stöd.

Insatser inom Jobbtorg Stockholm som speciellt vänder sig till personer med intellektuell funktionsnedsättning är:

Serviceassistenter: En serviceassistentanställning är en arbetsmarknadspolitisk åtgärd som erbjuds av staden, det är en möjlighet för en person att under två år få prova på ett arbete i någon av stadens verksamheter. En serviceassistent gör anpassade och avgränsade arbetsuppgifter utöver ordinarie arbetsuppgifter. Insatsen syftar till att skapa möjlighet för en person som har en funktionsnedsättning som påverkar arbetsförmågan att gå från ett utanförskap till en anställning på den öppna arbetsmarknaden.

IWork: IWork är en verksamhet som vänder sig specifikt till personer med intellektuell funktionsnedsättning. Målsättningen med insatsen är att personer som har rätt att söka insatser enligt Lagen om stöd och service, LSS, ska få möjlighet och stöd att få och klara ett arbete.

Rätt stöd för mig – Bron: Bron är ett delprojekt inom FINSAM projektet Rätt stöd för mig. Rätt stöd för mig handlar om att hitta välfungerande sätt att ge stöd till unga med behov av samordnade insatser samt att skapa en hållbar och effektiv samverkansstruktur för dem. Målgruppen för projektet är unga och vuxna 16-35 år med behov av samordnat stöd och/eller en funktionsnedsättning som påverkar arbets- eller studieförmågan. Målsättningen med Bron är att insatsen ska skapa fungerande arbetssätt i övergången mellan gymnasiesärskolan och arbetsliv genom att utveckla stöd till eleverna, samverkansformer mellan berörda myndigheter och metoder. Målet

är också identifiera strukturella hinder och skapa möjligheter att remittera från daglig verksamhet. På det här sättet kan projektet underlätta för unga vuxna att gå från gymnasiesärskolan och daglig verksamhet till arbete och fortsatta studier. Målgruppen för insatsen är elever som går sista året på gymnasiesärskola eller som har funktionsnedsättning som ger rätt till stöd enligt LSS.³⁶

Arbetsdifferentiering: Samtliga bolag och förvaltningar har i stadens budget för 2021 fått i uppdrag att genomföra en arbetsdifferentieringsanalys. Syftet med analysen är att få ordinarie medarbetare att arbeta på toppen av sin kompetens samtidigt som man identifierar arbeten och arbetsuppgifter som kan utföras av andra medarbetare med andra kunskaper och förmågor. Genom att stötta befintliga medarbetare att fokusera på arbetsmoment som kräver formell kompetens och avlastas med arbetsuppgifter som inte kräver formell kompetens bredda rekryteringsunderlaget och erbjuder fler en möjlighet att få och behålla ett arbete i någon av stadens verksamheter.

3.2.2 Stockholms stads samverkan med arbetsgivare

Verksamhetsområde Arbetsgiversamverkan har i uppdrag att strategiskt förstärka Arbetsmarknadsförvaltningens samarbete med näringslivet samt stadens verksamheter och bolag. Verksamhetens arbete ska förstärka förvaltningens befintliga arbetsgivararbete genom att leda och utveckla medlemsnätverket Integrationspakten, samarbetet med Jobbpartners/Plusmedlemmar³⁷ och samarbetet med stadens leverantörer som ska uppfylla krav på sysselsättning.

Integrationspakten är Stockholms stads medlemsnätverk för organisationer som vill bidra till en mer inkluderande arbetsmarknad och stad. Nätverket samlar över 300 stora och små organisationer från privat näringsliv, civilsamhället och offentlig sektor. Visionen är att fler stockholmare ska kunna etableras på arbetsmarknaden och att fler arbetsgivare ska kunna nå efterfrågad kompetens. Nätverket har tre inriktningsmål:

- Samla organisationer som vill bidra till integration i ett nätverk för samverkan och innovation
- Förstärka stadens arbete med att möta arbetsgivares efterfrågan på kompetens

³⁶ (Samordningsförbundet Stockholms stad, 2021)

³⁷ Det finns två nivåer av medlemskap: Bas och Plus. Plusmedlemmar är de som mer aktivt vill bidra och förstärka Stadens arbete, för dessa medlemmar tecknas en överenskommelse om Jobbpartnerskap. Syftet är ett långsiktigt och hållbart samarbete med dessa Plusmedlemmar som kan vara arbetsgivare, branschorganisationer och aktörer i den idéburna sektorn.

- Förstärka stadens arbete med att korta vägen till svenska språket, utbildning och jobb

De aktiviteter som sker inom nätverket syftar till att skapa värde och nytta för de stockholmare som står utanför arbetsmarknaden, med fokus på unga, nyanlända och utrikes födda, personer med funktionsnedsättningar och andra med svårigheter att komma in på arbetsmarknaden.³⁸

I Stockholm stads program för upphandling och inköp beskrivs att staden ska sträva efter att upphandling bidrar till en positiv samhällsutveckling och en inkluderande arbetsmarknad samtidigt som företagens kompetensförsörjning underlättas. Staden ska ställa krav på leverantörerna i syfte att minska arbetslösheten i grupper som står utanför arbetsmarknaden och öppna upp för anställning och praktik, i de fall det bedöms lämpligt med hänsyn till uppdragets omfattning och upphandlingsföremålets art.

3.2.3 Stockholm stads samverkan med Arbetsförmedlingen

Arbetsmarknadsförvaltningen i Stockholms stad har i uppdrag att samordna stadens samverkan med Arbetsförmedlingen. Samverkan på strukturell och operativ nivå finns beskriven i en gemensam överenskommelse.³⁹ Personer med funktionsnedsättning är en av fem prioriterade grupper i överenskommelsen. Gällande personer med funktionsnedsättning nämns exempelvis skolsamverkan mellan Arbetsförmedlingen och gymnasieskolorna i Stockholms stad med särskilt fokus på särskoleelever.

Forum finns enligt överenskommelsen att lyfta samverkansfrågor. Vid samtal med skolledningen för komvux som särskild utbildning framkommer att de i dagsläget inte ingår i någon strukturerad samverkan med Arbetsförmedlingen. Den samverkan som förekommer rör vissa enskilda elever. Det framkommer vidare att det tidigare år, innan Arbetsförmedlingens reformeringsarbete startade, fanns en tydligare samverkan kring eleverna och deras möjligheter till stöd efter avslutad utbildning.

3.2.4 Stockholms stads yrkesutbildningar inom komvux som särskild utbildning

På Komvux Rosenlund i Stockholm ges anpassade utbildningar inom kommunal vuxenutbildning. Enheten erbjuder kurser inom

³⁸ (Stockholms stad, 2021)

³⁹ (Stockholms stad, Samverkan mellan Stockholms stad och Arbetsförmedlingen - Huvudöverenskommelse, 2020)

komvux som särskild utbildning på träningskolenivå, grundläggande och gymnasial nivå. Här finns också stadens lärlingsutbildningar på gymnasiesärnivå. Lärlingsutbildningarna omfattar 800 gymnasiesärskolepoäng och de inleds med en orienteringskurs på tre veckor. Lärlingsutbildning ges inom fyra områden; barnomsorg, handel, restaurang och café samt äldreomsorg. Den omfattar 50 veckor och består av teoretiska kurser på gymnasiesärskolenivå och praktik på en lärlingsplats. 80 procent av tiden, 4 dagar per vecka, består av arbetsplatsförlagt lärande (APL) och 20 procent, 1 dag per vecka, av teoretiska studier. Samverkan med lärlingsplatsen sker kontinuerligt under utbildningens gång där handledaren har en viktig funktion för elevens kunskapsutveckling. Handledarens arbete med eleven blir ett stöd för lärarens bedömning och betygsättning och en viktig länk mellan teori och praktik i utbildningen. Uppdraget att anskaffa lärlingsplatser ligger idag på lärarna som undervisar på utbildningen och tar en hel del tid i anspråk. Det är viktigt att hitta en plats som både förstår och kan möta de behov av stöd som eleverna har, något som kräver en stor arbetsinsats av läraren. Idag finns tyvärr inget strukturerat samarbete med övriga verksamheter inom staden som också arbetar med APL och anskaffning av praktik- och lärlingsplatser trots att behovet av samordning är stort.

Under perioden 2018 – mars 2021 har 34 elever påbörjat en lärlingsutbildning hos Komvux Rosenlund, 27 personer var kvinnor och 7 var män. Av dessa har totalt 9 avbrutit sina studier i förtid. Fördelningen mellan inriktningarna var 12 elever på vardera äldreomsorgen och restaurang, 6 elever har läst handel och 4 elever läste i inriktningen barnomsorg.

3.3 Individuell nivå

Personer med intellektuell funktionsnedsättning är en mycket heterogen grupp med olika livsvillkor, personligheter och varierande individuella egenskaper och förmågor. Variationen är stor och vissa har även ytterligare funktionsnedsättningar. Då funktionsnedsättningen är bestående och gruppen är mycket heterogen finns ett behov av ett individuellt och kontinuerligt stöd. Funktionsnedsättningens omfattning, omgivningens utformning och stödets kvalitet avgör tillsammans vilka konsekvenser en intellektuell funktionsnedsättning får för den enskilda individen.⁴⁰ Funktionsnedsättning och förutsättningarna för studier och arbete behöver även ses i en kontext där exempelvis kön, ålder och etnicitet spelar roll, det vill säga i ett intersektionellt perspektiv. Dessa faktorer kan bli extra viktiga

⁴⁰ (FORTE IF och arbetsliv, 2017)

för personer med funktionsnedsättning eftersom olika sociala positioner kan förstärka varandra så att exempelvis kvinnor med funktionsnedsättning riskerar dubbel ojämlikhet.

Utbildningsnivå är en viktig faktor för att kunna etablera sig på arbetsmarknaden.⁴¹ De skolformer som målgruppen är hänvisad till ger inte formell behörighet eller yrkesexamen vilket försvårar för individen att etablera sig på arbetsmarknaden om inte omgivningens utformning och stödet anpassas.

I internationella studier, främst från USA, har relationsrelaterade faktorer identifierats som påverkar möjligheten för unga med intellektuell funktionsnedsättning att få arbete. Här lyfts att föräldrars förväntningar på vad deras barn kan komma att klara för typ av sysselsättning detta spela roll särskilt i kombination med föräldrarnas förmåga att fungera som företrädare för den unge. Hög socioekonomisk status är ytterligare en viktig faktor och innebär då främst att föräldrarnas påverkan på det samhällsstöd individen får, vilket leder till större möjligheter att få stöd till arbete. Förutom vikten av föräldrars stöd finns studier som visar på att de personer med intellektuell funktionsnedsättning som får stöd av vänner, anhöriga och arbetskamrater har större möjligheter att få och behålla ett arbete⁴²

3.3.1 Supported Employment, SE-metoden

En metod som bedöms framgångsrik när det gäller personer med intellektuell funktionsnedsättning och etablering på arbetsmarknaden är Supported Employment, SE.⁴³ SE-metoden är en evidensbaserad arbetsmetod som riktar sig till personer med funktionsnedsättning och syftar till att ge individuellt och kontinuerligt stöd och vägledning i att finna och behålla ett arbete på den öppna arbetsmarknaden. Grundtanken är att alla människor kan arbeta på den öppna arbetsmarknaden om rätt arbete och rätt arbetsplats hittas. Tanken är inte att ”stöpa om” en person genom omfattande arbetsutbildning och successiv utslussning, utan att söka efter ett arbete som tar vara på klientens motivation och intressen. Insatsen behöver därför inte föregås av arbetsutbildningsprogram eller bedömning av arbetsförmåga, istället betonas vikten av att snabbt söka arbete och komma ut i arbete. En särskild stödperson med specifik utbildning i metoden (jobbcoach) stödjer och vägleder klienten i att hitta och behålla ett arbete samt samverkar med andra aktörer.⁴⁴

⁴¹ (Ibrahim & Vårstam Larnhed, 2017)

⁴² (Ibrahim & Vårstam Larnhed, 2017)

⁴³ (FORTE: Tillgängligt arbetsliv, 2021)

⁴⁴ (Socialstyrelsen, 2021)

4. Problem- och behovsanalys

4.1 Problembeskrivning

I följande avsnitt beskrivs grundproblemet som varit utgångspunkt för den här förstudien, diskuterar identifierade orsaker samt belyser de behov av åtgärder/förändringar som finns för att lösa problemet.

Förstudiens uppdrag har varit att titta på vilka förutsättningar individer med en lindrig intellektuell funktionsnedsättning har att läsa en yrkesutbildning inom kommunal vuxenutbildning idag samt vilka möjligheter de har till anställning efter fullföljd utbildning. Förstudien har sedan analyserat resultatet utifrån problemformuleringen samt det underlag som beskrivits tidigare i studien och därigenom identifierat behov hos både individer och organisation som bör mötas och därigenom närma sig en lösning på huvudproblemet.

Den huvudsakliga problemformulering som förstudien utgått ifrån i sitt arbete och sina analyser är därför följande:

Elever får inte en anställning efter fullföljd lärlingsutbildning.

I detta kapitel finns också en analys av området utifrån de tre horisontella principerna jämställdhet, tillgänglighet och icke-diskriminering.

4.2 De horisontella principerna

4.2.1 Jämställdhet, tillgänglighet, icke-diskriminering

Tillgänglighet och icke-diskriminering är centrala begrepp genom hela förstudien och beskrivs i förstudien både utifrån ett studie- och ett arbetsperspektiv.

I allt från internationella till lokala styrdokument framgår att kvinnor och män med funktionsnedsättning ska ha tillgång till utbildning och ett livslångt lärande utan diskriminering och på lika villkor som andra samt rätten att kunna tjäna sitt uppehälle genom fritt valt arbete på arbetsmarknaden. Arbetsmarknaden ska ha en öppen arbetsmiljö och som främjar integration och tillgänglighet för kvinnor och män med funktionsnedsättning.

Elever med intellektuell funktionsnedsättning har särskilda behov för att klara studier. Den utbildning som erbjuds barn och vuxna med intellektuell funktionsnedsättning ska ge eleverna möjlighet till den individualisering de har behov av. Ofta är dock utbildningen

skild från övrig utbildning vilket skapar brist på integration och svårigheter för den elev som vill röra sig mellan skolformerna. Sedan 1 juli 2020 är komvux som särskild utbildning en del av den övriga kommunala vuxenutbildningen. Intentionerna med lagändringen var att öka inkluderingen inom den kommunala vuxenutbildningen och att det skulle bli enklare för elever inom särskild utbildning att kombinera olika typer av utbildning om de hade förutsättningar att klara det. Särskolan har ett eget betygssystem som beskrivs tidigare i förstudien. Betygssystem ger inte formell behörighet till högre studier vilket leder till att elever, som gått gymnasiesärskola eller komvux som särskild utbildning, inte har tillgänglighet till högre studier.

Särskolan kan upplevas inkluderande för att den ger ett adekvat stöd och ger eleven förutsättningar att klara studierna men den kan även upplevs exkluderade och skapar ett utanförskap. Både begrepp som *intellektuell funktionsnedsättning* och *särskola* kan upplevas stigmatiserande och kan få till följd att elever som har behov av särskolans stöd ändå inte väljer skolformen. I de fall en person upplever diagnosen stigmatiserande kan konsekvensen även bli att hen inte tar del av de arbetslivsrehabiliterande insatser som erbjuds andra med intellektuell funktionsnedsättning.

Kvinnor och män med funktionsnedsättning är en diskriminerad grupp på arbetsmarknaden Trots styrdokumentens skrivningar om att alla kvinnor och män med funktionsnedsättning som innebär en nedsatt arbetsförmåga svårare än befolkningen i övrigt att etablera sig på arbetsmarknaden.⁴⁵

Vidare framkommer att kvinnor med funktionsnedsättning har extra svårt att komma in på arbetsmarknaden. Andelen förvärvsarbetande kvinnor med funktionsnedsättning är längre än män med funktionsnedsättning. Det finns även en skillnad mellan kvinnor och män när det gäller omfattningen av arbete. Bland sysselsatta med funktionsnedsättning arbetar betydligt färre kvinnor än män heltid. Kvinnor med funktionsnedsättning är deltidsarbetslösa eller har timanställning i större grad än män med funktionsnedsättning och övriga kvinnor och män.⁴⁶ För kvinnor och män med funktionsnedsättning som är inskrivna på Arbetsförmedlingen ses skillnader i möjligheterna att ta del av stödinsatser exempelvis får män i större utsträckning lönesubvention som lönebidrag. Även andelen kvinnor som får arbete med stöd av insats som SIUS är lägre än andelen män.⁴⁷

⁴⁵ (Arbetsförmedlingen, 2020)

⁴⁶ **Den källa som angetts är ogiltig.**

⁴⁷ (Arbetsförmedlingen, 2020)

Lärlingsutbildningen hos Komvux Rosenlund har under perioden 2018 – mars 2021 haft 34 elever som påbörjat en lärlingsutbildning, av dessa var 27 kvinnor (79 procent) och 7 män (21 procent).⁴⁸ Underlaget omfattar endast ett fåtal elever men en tydlig könsskillnad kan ses. Skillnaden kan troligtvis spegla utbudet av utbildning. Det utbud av utbildning som funnits under de aktuella åren är inom områdena barnomsorg, handel, restaurang och café samt äldreomsorg. Likheter ses vid jämförelse av könsskillnaderna inom gymnasieskolan program läsåret 2020/21. Där framgår att det vid yrkesprogrammen barn och fritid studerade 63 procent kvinnor, inom hotell och turism 74 procent kvinnor och inom vård och omsorg 77 procent kvinnor. Handel och administration har en jämn könsfördelning.⁴⁹

I diskussion kring icke-diskriminering och funktionsnedsättning bör samtliga sju lagstiftade diskrimineringsgrunder tas i beaktan utifrån ett intersektionellt perspektiv, det vill säga hur flera diskrimineringsgrunder förstärker varandra och kan leda till dubbel eller trippel utsatthet. Funktionsnedsättning tenderar att kraftigt förstärka ojämställda samhällsstrukturer på arbetsmarknaden. Insatser behövs för att öka kunskapen om vad som upplevs som hinder för likabehandling och för att motverka diskriminering i arbetslivet. Det behövs även ett fortsatt systematiskt arbete med såväl jämställdhets- som funktionshinderperspektivet hos alla berörda aktörer.

4.3 Orsak och behov 1 – Arbetsgivarnas situation

Orsak: Arbetsgivare anställer inte

Behov: Bättre förutsättningar för arbetsgivare att anställa

Kunskap och attityd

Den första orsaken som förstudien identifierat är att arbetsgivarna inte alltid är villiga att anställa eleverna från lärlingsutbildningen efter deras utbildning. Brist på kunskap, negativ attityd och brist på långsiktigt stöd i samband med anställning av personer med intellektuell funktionsnedsättning beskrivs som orsaker.

Okunskap kan skapa en rädsla för att ta det stora ansvar som en anställning innebär. Saknas kunskap om funktionsnedsättningen och vad den innebär för den enskildes arbetsförmåga kan det vara svårt att se vad personen kan bidra med. Det saknas även förebilder och ”bevis” på att det fungerar att anställa personer med intellektuell funktionsnedsättning. I studier som exempelvis *Sysselsättning och*

⁴⁸ Totalt inom komvux som särskild utbildning i Stockholm är könsskillnaden relativt jämn.

⁴⁹ (Statistiska centralbyrån, SCB, 2021)

social rättvisa av Jessica Arvidsson beskrivs att arbetsgivare har en större benägenhet att anställa om de ser att andra gör det. Ur ett arbetsgivarperspektiv är det även viktigt att den enskilde individen i ett tidigt skede av en anställning informerar om sin funktionsnedsättning så att arbetsplatsen och dess förutsättningar kan anpassas utifrån just hens behov. Behov finns att på en strukturell nivå sprida kunskap kring vad det innebär att leva med en intellektuell funktionsnedsättning och hur personer ur målgruppen kan bidra till arbetslivet. Behov finns på en organisatorisk nivå att skapa arenor där arbetsgivare kan mötas och byta erfarenheter med varandra.

Stockholm stads arbete med arbetsgivarsamverkan är ett exempel på där nätverk skapas för arbetsgivare i syfte att verka för att personer som står långt från arbetsmarknaden ska få förutsättningar att få ett arbete. Flera projekt i staden arbetar med att utveckla ett holistiskt och samordnat stöd som stärker den enskilde men också samverkan mellan olika aktörer⁵⁰. Lärdomar från projekten visar tydligt vikten av att utforma ett stöd som tar ett helhetsgrepp på individens situation. Stödet bör också ges till arbetsgivare i syfte att både öka kunskap och förståelse men också för att hitta möjliga vägar till anställning för målgruppen.

Samordning mellan aktörer inom arbetslivsinriktad rehabilitering

Ett annat hinder förstudien identifierat är bristande samordning samt att det är svårt för både den enskilde och arbetsgivare att förstå myndigheternas olika roller och vilket stöd den enskilde och arbetsgivaren kan få. Målgruppen har ofta ett individuellt och långsiktigt behov stöd och har flera kontakter. Ansvar för att stötta den enskilde att etablera sig på arbetsmarknaden delas mellan flera aktörer som regionen, Försäkringskassan, kommunen och Arbetsförmedlingen. Dessa aktörer har ansvar för olika delar men ingen har översikt över hela systemet, denna brist på samordning kan upplevas som ett problem i vägen framåt.⁵¹ De olika aktörerna i samverkan kan styras av olika målsättningar och ha olika administrativa begränsningar som kan försvåra samverkansprocessen. Det saknas dessutom ofta gemensamma arbetsmetoder vilket kan leda till brister i informationsöverföring mellan aktörerna vilket är en förutsättning för att samverkan kring individen ska kunna fungera. De kan även förekomma ekonomiska incitament för en effektiv samverkan.⁵² Behov av tydlighet på en strukturell nivå kring hur samverkansstrukturen ser ut.

⁵⁰ ESF-projektet Hållbar etablering samt FINSAM-projektet Samordnat stöd på Alternativ sfi är två projekt i Stockholms stad som arbetar med detta.

⁵¹ (FORTE: Tillgängligt arbetsliv, 2021)

⁵² (Gustafsson, 2014)

FINSAM-projektet Bron är ett exempel där man aktivt jobbar med samverkan mellan kommunen, Arbetsförmedlingen och försäkringskassa i syfte att ungdomar som går ut gymnasiesärskolan ska etableras på arbetsmarknaden. Bron har hittills under projekttiden haft 107 inskrivna, varav 60 procent är män, projektet har sitt största inflöde via yrkesinriktade särskolegymnasium där majoriteten av eleverna är män. De har under projekttiden avslutat 27 personer och 15 av dessa är avslutade till studier eller arbete.

Ekonomiska förutsättningar

Ekonomi kan ses som en orsak till att arbetsgivarna inte anställer. Studier visar på att det är lättare att få arbetsgivare att anställa för en kortare period eller erbjuda en praktik än att ingå en längre anställning.⁵³ Att anställa en ny person innebär alltid en ekonomisk risk som kan bli kännbar om personen inte bidrar till arbetsplatsen på det sätt man räknat med. Att anställa en person med intellektuell funktionsnedsättning kan upplevas som en än större ekonomisk risk med oro för att personen inte kommer att kunna utföra tänkta arbetsuppgifter eller få svårigheter att fungera på arbetsplatsen. Att avsätta resurser för handledning kan även det blir en ekonomisk fråga då det kan vara svårt att i ett inledande skede kartlägga vilka handledarresurser som kommer att krävas. Behov finns för arbetsgivarna att få ekonomiska subventioner som exempelvis lönebidrag vid anställning av en person som behöver anpassade uppgifter och extra handledning.

Utformning av tjänster/arbetsuppgifter

Ett annat hinder till att arbetsgivare inte anställer kan vara att det vid arbetsplatsen inte finns lämpliga tjänster. Genom arbetsdifferentiering, som syftar till att få ordinarie medarbetare att arbeta på toppen av sin kompetens samtidigt som man identifierar arbeten och arbetsuppgifter som kan utföras av andra medarbetare med andra kunskaper och förmågor, kan tjänster skapas. Genom arbetsdifferentiering kan befintliga medarbetare fokusera på arbetsmoment som kräver formell kompetens och avlastas med arbetsuppgifter som inte kräver formell kompetens. Detta breddar rekryteringsunderlaget och erbjuder fler en möjlighet att få och behålla ett arbete. Ett användande av arbetsdifferentiering skulle kunna öppna betydligt fler dörrar. Det saknas dock erfarenheter och kunskap inom området och behov finns att sprida kunskap för att ge möjlighet till arbetsgivare ta fram lämpliga arbetsuppgifter och skapa tjänster som är anpassade. En farhåga med arbetsdifferentierade arbetsuppgifter

⁵³ (Arvidsson, 2016)

och särskilt anpassade tjänster är att exempelvis lönebidrag eventuellt inte kan beviljas som lönesubvention då personen i dessa fall inte har nedsatt arbetsförmåga att utföra ordinarie arbetsuppgifter i den anpassade tjänsten.

Stockholm stad jobbar aktivt med att alla förvaltningar och bolag ska ta fram arbetsdifferentierade tjänster, detta görs med stöd av Arbetsmarknadsförvaltningens jobbtorgsorganisation.

Socialt ansvar

Socialt ansvar och mångfald på arbetsplatsen är en annan viktig parameter för de arbetsgivare som anställer personer med intellektuell funktionsnedsättning. Vid samtal med företag som anställt personer ur målgruppen beskriver de viljan att ta ett ansvar för allas delaktighet samt att de ofta har tidigare erfarenhet och/eller har personer i sin omgivning med funktionsnedsättning.⁵⁴ Även studier visar att arbetsgivare är mer positiva till att anställa personer med funktionsnedsättning om de gjort det förut eller om de upplever att andra arbetsgivare anställer.⁵⁵ Precis som med kunskapsspridning behövs det här arenor där arbetsgivare kan mötas för att byta erfarenheter.

4.4 Orsak och behov 2 – Övergång skola och arbetsliv

Orsak: Övergång mellan skola och arbetsliv är inte strukturerad

Behov: Tillräckligt stöd för individen både under och efter utbildningen riktat mot arbetslivet

En andra orsak förstudien identifierat till att eleverna inte får en anställning efter avslutad lärlingsutbildning är att övergången mellan skola och arbetsliv inte är tillräckligt strukturerad.

Långsiktigt och individuellt stöd

En målsättning efter avklarad lärlingsutbildning är att eleven ska få en anställning, antingen på elevens lärlingsplats eller på en annan arbetsplats inom yrkesområdet. Personer med intellektuell funktionsnedsättning har som regel ett stort behov av stöd i att möta nya situationer och det finns en sårbarhet i övergångar mellan olika aktiviteter som exempelvis övergången mellan studier och arbete. Förstudien kan se att det finns ett behov av individuellt och kontinuerligt stöd till eleven samt en strukturerad samverkan för att överbrygga det glapp som annars kan bli mellan skolan och arbete/Arbetsförmedlingen. Om inte ett individuellt och kontinuerligt stöd ges finns risk för att den tänkta kedjan från studier till arbete som

⁵⁴ Samtal med Novare, Unicus samt ett vård- och omsorgsboende.

⁵⁵ (Arvidsson, 2016)

normalt sker får ett avbrott och personen hamnar utan sysselsättning.

Det stöd förstudien kan se att gruppen behöver överensstämmer med det som beskrivs i metoden Supported employment. Supported employment beskrivs även i andra studier som en väl fungerade evidensbaserad metod och är även den metod Arbetsförmedlingens SIUS stöd grundar sig i. Metoden utgår från ett individuellt och långsiktigt stöd utifrån individen förutsättningar och behov. Individen ska genom en noggrann matchning och anpassning av arbetsituationen få ett arbete som är anpassat efter dennes förutsättningar. Ett kontinuerligt stöd ska ges både den enskilde och arbetsplatsen.

Övergång till arbetsförmedlingen

När utbildningen är avslutad upphör utbildningens uppdrag och personal inom skolan ska släppa kontakt med eleven och Arbetsförmedlingen ska ta vid och stötta individen mot arbete. Ansvarig lärare har under lärlingsutbildningens gång sett eleven i teoretiska delar på skolan men även i det praktiska arbetet och undervisningsmomenten på lärlingsplatsen. De har som regel en god kännedom om den enskilde elevens förutsättningar och behov. Det är en viktig kunskap som kan hjälpa eleven att snabbare få rätt stöd ut på arbetsmarknaden. Om denna kunskap inte förmedlas till Arbetsförmedlingen kan det fördröja att rätt stödåtgärder sätts in. Skolan är till stor del redan idag behjälplig med att stötta eleven att anmäla sig till Arbetsförmedlingen men det finns ingen strukturerad samverkansrutin för exempelvis överföring av information.

För elever som går gymnasiesärskola har Arbetsförmedlingen ett särskilt uppdrag att verka för att dessa ungdomar när de avslutar utbildningen får möjlighet att anmäla sig som arbetssökande på Arbetsförmedlingen. Kontakten etableras ofta flera månader innan skolan är avslutad för att glappet mellan utbildningen och arbetssökande ska bli så kort som möjligt. En likande struktur saknas för gruppen vuxna med intellektuell funktionsnedsättning. Som tidigare nämnts finns inom Arbetsmarknadsförvaltningen projektet Bron som i ett tidigt stadium etablerar kontakt med elever inom gymnasiesärskolan för att förebygga glappet mellan skolan och arbetslivet. Samverkan sker med både Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen. Behov av likande insatser kan ses för gruppen vuxna med intellektuell funktionsnedsättning.

De elever som får en anställning efter avslutad lärlingsutbildningen är får det till stor del genom arbete från enskilda lärare och arbetsgivare som genom sina insatser skapar möjligheter. Även i dessa fall

är det viktigt att det finns en tydlig länk till Arbetsförmedlingen så att rätt stöd kan sättas in för att stötta eleven att behålla sin anställning och att eventuell lönesubvention ges.

Inom förstudien så har kontakt tagits med komvux som särskild utbildning vid Göteborg stad. De beskriver en upparbetad samverkanstruktur med Arbetsförmedlingen som innebär att de i god tid innan utbildningen slut stöttar individen med att anmäla sig som arbetsökande. De beskriver vidare att tidigt etablera kontakt med Arbetsförmedlingen underlättar för personer att komma ut i arbete men betonar samtidigt att det inte ensamt löser problemet med att elever inte får en anställning efter avslutad utbildning. Vid samtal med ansvarig för Stockholms SIUS program ställer de sig positiva till ett tydligare samarbete kring förstudiens målgrupp. De framhåller även att det underlättar deras arbete att stötta personen att hitta ett arbete om de får information om tidigare insatser och den kunskap som finns kring personens förutsättningar och behov.

4.5 Orsak och behov 3 – Utbildningen ger inte yrkesexamen

Orsak: Utbildningen ger inte en yrkesexamen som i sin tur utgör hinder för en hållbar anställning

Behov: En utbildning som ger både formell, informell och social kompetens

Arbetsmarknadsrapporterna är tydliga, en fullföljd gymnasieexamen är i allmänhet nyckeln för att komma in på och etablera sig på arbetsmarknaden. För elever som lämnar gymnasiet med ofullständig betyg eller för individer som av andra skäl inte har tillräcklig skolbakgrund blir ofta studier inom komvux vägen framåt för att få ett jobb. För elever med en intellektuell funktionsnedsättning är situationen dock betydligt mer krånglig än så. Betyg från gymnasiesärskolans nationella program ger inte grundläggande behörighet för vidare studier, något som komvuxutredningen lyfter som problematiskt i sitt betänkande⁵⁶. I skollagen fastställs att nationella program inom gymnasieskolan ska ha fastställda *examensmål* medan nationella program i gymnasiesärskolan endast har *programmål*⁵⁷. Yrkesutbildningar som ges inom komvux som särskild utbildning består av kurser med samma ämnesplaner som motsvarande kurser inom gymnasiesärskolan men ska när de används inom utbildning för vuxna dock ”*alltid användas och tolkas utifrån ett vuxen- och*

⁵⁶ (Regeringskansliet, 2018)

⁵⁷ (Skollagen (2010:800), 2021, ss. 20 kap 6§, 19 kap 5§)

*individperspektiv*⁵⁸. Konsekvensen blir dock att inte heller utbildningar här ger den formella kompetens och examen som ofta krävs för en anställning i många branscher. Det blir därför svårare för komvux som särskild utbildning att bidra till vuxenutbildningens uppdrag att bidra till den nationella och regionala kompetensförsörjningen som finns i Skollagen⁵⁹ jämfört med yrkesutbildningar inom övriga komvux och det finns stora behov av att diskutera alternativa vägar framåt för de elever som hamnar i kläm mellan omvärldens krav och de formella systemen.

Under förstudiens gång har Skolverket av regeringen fått i uppdrag att ta fram nationella yrkespaket för komvux som särskild utbildning som enligt regeringens pressmeddelande ska *”svara mot de kompetenskrav som olika branscher ställer och utformas så att de kan fungera som påbyggbara utbildningspaket, som stegvis kan leda till fördjupad kompetens inom ett yrkesområde”*.⁶⁰ Resultatet kan förhoppningsvis vara ett sätt att komma runt de hinder som beskrivits ovan.

Lärlingsutbildning för vuxna

Förslaget om yrkespaket för elever inom komvux som särskild utbildning innehåller också en skrivning om att utbildningen ska kunna ges som lärlingsutbildning. Komvuxutredningen, liksom företrädare för Specialpedagogiska skolmyndigheten som förstudien träffat, menar att utbildningsformen är särskilt lämplig för målgruppen för komvux som särskild utbildning då den kombinerar teori med praktik i stor utsträckning⁶¹. Det arbetssättet tillsammans med regeringens uppmaning om att ta fram yrkespaketen i nära samverkan med branscherna stärker chanserna att utbildningarna till viss del kan väga upp för de begränsningar som betygssystemet idag ger.

En av lärlingsutbildningens stora fördelar är just den starka kopplingen till en arbetsplats under hela utbildningen. Samverkan med lärlingsplatsen spelar därför en stor roll för hur eleven lyckas med sin utbildning. Varje lärlingsplats ska ha en utbildad handledare som ansvarar för att eleven får det stöd och handledning som den behöver under tiden på lärlingsplatsen. Detta stöd handlar inte bara om att koppla det teoretiska innehållet till praktik utan också att ge stöd i hur det fungerar på en arbetsplats, både praktiskt och socialt. Den handledarutbildning som ges bör vara särskilt inriktad på att handleda elever med lindrig intellektuell funktionsnedsättning. Idag finns en utbildning som ges via Skolverket men erfarenheter i

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ (Skollagen (2010:800), 2021, s. 20 kap)

⁶⁰ (Regeringskansliet, Pressmeddelande, 2020)

⁶¹ (Regeringskansliet, 2018, s. 323)

Stockholm ger att den inte är tillräcklig för ändamålet. Arbetsgivare som förstudien pratat med och som tagit emot elever vid flera tillfällen efterlyser ett större stöd och kontakt med skolan före och under utbildningens start i syfte att ge eleven de bästa förutsättningarna att bli en del av arbetslaget och kunna tilldelas de arbetsuppgifter som är på rätt nivå. Ett strukturerat och stärkt arbete med handledarrollen på lärlingsplatserna bidrar också till ett mer hållbart arbetssätt mellan skola och arbetsplats. Bibehållen kontinuitet är viktig för elever i den här målgruppen och det är därför viktigt att lärlingsplatsen och skolan har en ständig dialog om hur handledarrollen ska se ut och vilka rutiner som finns för att undvika plötsliga förändringar i handledarskapet. Johanna Gustafsson beskriver i sin avhandling behovet av långsiktigt stöd för eleven och vikten av stabilitet. Elevgruppen har en stor känslighet för brytpunkter och alltför hastiga förändringar eller liknande snabbt kan radera det självförtroende och tillit som byggts upp.⁶²

Som nämnts tidigare har lärarna idag inte tillräckligt med tid för att arbeta med att anskaffa och bygga upp de relationer med lärlingsplatserna som skulle behövas. I Stockholms stad finns idag en enhet inom Arbetsmarknadsförvaltningen med uttalade uppdrag att samverka med arbetsgivare på olika plan. Genom arbetet har enheten tillägnat sig stora kunskaper och goda relationer till arbetsgivare och branscher, kunskaper som även borde kunna komma den här elevgruppen till del. Ett sådant arbete skulle skapa ett mer hållbart samarbete med lärlingsplatserna och uppbyggnad av dessa skulle frigöra värdefull tid för lärarna att ägna åt undervisningen och utveckling av utbildningen.

Informell och social kompetens är en viktig del av utbildningen

Utöver den formella och teoretiska kunskap som eleven ska tillägna sig är en viktig del av utbildningen också de delar som är av mer informell karaktär. För elever med en lindrig intellektuell funktionsnedsättning fyller utbildningen inte bara behovet av yrkeskunskaper utan ger också möjligheter att utveckla förmågor och färdigheter inom andra områden. Tiden på lärlingsutbildningen ger tillfälle att få möta och lära sig hantera olika sociala sammanhang och att sådant som för andra i samma ålder utan intellektuell funktionsnedsättning är självklara. De exempel från andra länder som beskrivits tidigare lyfter studentens delaktighet i det sociala livet och att få studera på sina villkor som nyckelfaktorer för en lyckad utbildning. Även här spelar handledaren en viktig roll för att stötta eleven i de sociala relationer och situationer som uppstår på arbetsplatsen.

⁶² (Gustafsson, 2014), Ahlenius, 2021-09-21 vid referensgruppsmöte.

Validering som möjlig väg framåt

Ett annat sätt att få en individs kompetens bedömd är att genomföra en validering. Arbetsförmedlingen erbjuder möjlighet till validering för personer som har en funktionsnedsättning⁶³. I Västra Götaland pågår ett strukturerat arbete med att bygga upp en plattform för validering av kunskaper inom olika skolformer och branscher i det som kallas Validering Väst⁶⁴. Genom samverkan inom regionen har det tagits fram en modell för kompetensbedömning, KUB-modellen.

Modellen beskrivs på hemsidan:

*KUB-modellens syfte är att lyfta fram och synliggöra individens kunskap och kompetens i förhållande till de arbetsuppgifter som utförs på den aktuella arbetsplatsen. KUB-modellen gör det möjligt för individen att utveckla sin kunskap och kompetens i det dagliga arbetet under en kortare eller längre period.*⁶⁵

Möjligheten till validering finns i skollagen och gäller elever inom alla delar av komvux⁶⁶.

4.6 Andra hinder för studier och etablering på arbetsmarknaden för målgruppen

Elever som lämnar gymnasiesärskolans nationella program kommer i väldigt liten utsträckning till arbete⁶⁷. Endast 7 procent av eleverna som avslutar gymnasiesärskolan går vidare till studier inom vuxenutbildningen, antingen på komvux som särskild utbildning eller på folkhögskola⁶⁸. Anledningarna till denna låga siffra kan vara naturligtvis flera men några orsaker som nämns är att familjen saknar studietradition och därför inte ser det som en möjlig väg eller att individen saknar förutsättningar för att klara fortsatta studier på gymnasial nivå. Ytterligare ett skäl till låga ansökningssiffror kan vara att det inte är lockande att läsa kurser från gymnasiesärskolan igen, utbudet behöver utformas och presenteras som något annat och något som leder vidare till jobb. Vuxenutbildningen har ett särskilt ansvar för elever med funktionsnedsättning och läroplanen är tydlig med att varje enskild elev ska få de anpassningar och stöd som hen behöver⁶⁹ för att påbörja och fullfölja sin utbildning. Genom att arbeta med tillgängliga lärmiljöer skapas förutsättningar för fler, oavsett funktionsvariation, att klara sina studier⁷⁰.

⁶³ (Arbetsförmedlingen, 2021)

⁶⁴ (Validering Väst, 2021)

⁶⁵ (Validering Väst, 2021)

⁶⁶ (Skollagen (2010:800), 2021)

⁶⁷ (Arvidsson, 2016)

⁶⁸ Ibid

⁶⁹ (Skolverket, 2017)

⁷⁰ (Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2021)

Målgruppen hittas inte genom uppsökande verksamhet

Enligt skollagen ska kommunen *aktivt verka för att nå de vuxna i kommunen som har rätt att delta i [...] eller i särskild utbildning på grundläggande nivå och för att motivera dem att delta i sådan utbildning*⁷¹. Målgruppen för komvux som särskild utbildning är inte i fokus för det uppsökande arbetet ⁷² trots att en stor andel av den potentiella elevgruppen är hemmasittare utan sysselsättning. Behov finns av att se över möjligheterna till riktade insatser för att få fler att söka sig till en yrkesutbildning och därigenom öka sina möjligheter till etablering på arbetsmarknaden.

Ekonomisk otrygghet

Den faktor som oftast lyfts fram som orsak till att individer inte söker sig till fortsatt utbildning efter gymnasiet är ekonomin och möjligheten till egen försörjning. Ersättningsystemet för målgruppen är komplext och individen befinner sig i en utsatt position där det är lätt att hamna utanför möjligheten till egen försörjning. Studier vid komvux som särskild utbildning ger inte möjlighet till studiemedel via CSN utan eleverna kan söka ett bidrag via Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM, som har begränsningar. Även inför studier spelar ekonomin en stor roll för beslutet att börja studera som vuxen. Vi ser stora risker för inlåsnings effekter där individer inte vågar ta steget till studier eftersom de då riskerar att bli av med den trygga inkomst som till exempel deltagande i daglig verksamhet med aktivitetsersättning ger.

Bristande samverkan inom komvux

Sammanlagningen av flera skolformer till en innebär stora möjligheter till ett mer inkluderande och effektivt arbetssätt. Bland annat ger den nya lagstiftningen en tydligare möjlighet för elever inom komvux som särskild utbildning att läsa kurser även inom andra delar av komvux när förutsättningar att kunna tillgodogöra sig studierna finns.⁷³ Intentionen med lagändringen var att skapa en större inkludering och en tillgänglighet för fler men det kräver insatser på flera olika håll i organisationen.

Samverkan inom komvux ska organiseras resurseffektivt och till störst nytta för eleverna. Förutom att se till att elever får det stöd de behöver och har rätt till genom en tillgänglig lärmiljö och flexibla undervisningsmetoder måste också rätt lärarkompetens finnas. Organisationen bör möjliggöra inkludering på riktigt och skapa samhörighet mellan komvux olika delar genom att föra de olika delarna

⁷¹ (Skollagen (2010:800), 2021), 20 kap, 10 §. Se också 20 kap 17 §.

⁷² Arbete pågår inom Arbetsmarknadsförvaltningen i Stockholm med en sammanställning över det uppsökande arbetet. Den ska vara klar 2021-12-31.

⁷³ (Regeringskansliet, 2020),s 47

närmare varandra i fråga om lärarkompetens, anpassning och förändring av lärmiljö och bemötande av elever oavsett förkunskaper, skolbakgrund eller funktionsnedsättning.

Även *inför* studier kan ett utökat samarbete mellan antagning, vägledning och andra stödfunktioner ge bättre förutsättningar för en långsiktig studie- och yrkesplanering. Inom detta område kan det finnas behov av kompetensutveckling i syfte att stärka vägledarnas kunskaper om målgruppens förutsättningar för studier, till exempel att känna igen och kunna tolka betyg från gymnasiesärskolan. Genom ett utökat samarbete mellan enheter kring ansöknings- och antagningsprocessen ökar kunskapen om målgruppen, vilka kurser de söker samt hur möjliga studieplaneringar kan utformas så att möjligheterna till studier inom hela komvux kan utnyttjas och användas för dem som har förutsättningarna för det.

5. Avslutande diskussion

Förstudiens analyser visar att det fortfarande finns mycket kvar att önska när det gäller möjligheterna till en inkluderande arbetsmarknad för kvinnor och män med intellektuell funktionsnedsättning. Trots att styrdokument på alla nivåer starkt poängterar att hinder för delaktighet och aktivt medborgarskap för alla måste undanröjas finns det fortfarande sådana kvar. Intentionerna är goda men det kommer att krävas stora insatser på alla plan för att omsätta ord i handling.

Kvinnor och män med en intellektuell funktionsnedsättning ingår i den grupp som har allra svårast att komma in och etablera sig på arbetsmarknaden. Förstudiens analys lyfter fram på tre huvudsakliga orsaker till detta:

- Arbetsgivarna saknar stöd och kunskaper för att kunna, vilja och våga anställa personer med intellektuell funktionsnedsättning.
- Övergången mellan skola och arbetsliv är inte strukturerad. Det saknas ett samordnat stöd för elever som ska ut i arbetslivet efter en yrkesutbildning inom komvux som särskild utbildning.
- Utbildningen ger ingen formell kompetens. Avsaknaden av examensmål och betyg som inte ger behörighet till högre studier gör det svårt för elever att få jobb i branscher där den formella kompetensen är ett krav.

Varje punkt är viktig i sig och innebär stora arbetsinsatser för att uppnå förändring men det är i samspel och när alla tre fungerar som resultat och verklig förändringar kommer att uppstå. Ansvarsfördelningen ligger inte enskilt på varken skola, myndigheter eller arbetsgivare utan måste anses vara ett gemensamt ansvar där alla bidrar men inom det område man är bäst på. Men också att våga överlappa varandra så att övergångar blir en naturlig process och utan vattentäta skott emellan.

I Stockholm har arbetet med arbetsgivarsamverkan ett lyckat och värdefullt uppdrag och det är angeläget att de erfarenheter och goda exempel som finns inom den verksamheten också kan spridas till potentiella arbetsgivare för den här målgruppen. Arbetssätt som etablerats bör utökas till att i ännu större utsträckning inkludera kvinnor och män med intellektuell funktionsnedsättning för att etablera en samverkan som på riktigt lever upp till intentionerna i styrdokumenten om funktionsnedsattas rättigheter.

Lärlingsutbildningen inom komvux som särskild utbildning har i uppdrag att tillgodose i första hand elevernas behov av utbildning men också arbetsmarknadens. Utbildningen bör utformas i så stor

utsträckning som möjligt i nära samverkan med arbetslivet i syfte att stärka både utbildningens roll för kompetensförsörjning och kvaliteten på den arbetsplatsförlagda utbildningen.

Erfarenheterna visar att det är viktigt att insatserna och ett långsiktigt stöd erbjuds tidigt för att förhindra inlåsningseffekter och att man använder sig av evidensbaserade metoder så som Supported Employment. En framgångsfaktor är att arbeta med anpassade och avgränsade arbeten och arbetsuppgifter så som Serviceassistenter inom Stockholms stad. Stödet bör innefatta övergripande kunskaper om intellektuell funktionsnedsättning, ekonomiska förutsättningar, metoder att anpassa arbetsuppgifter, hur man skapar en inkluderande arbetsmiljö men också mer specifikt stöd för den enskilde som är aktuell för arbete.

5.1 Övergripande rekommendationer

Utifrån frågeställningen - *Elever får inte en anställning efter fullföljd lärlingsutbildning* - har förstudien sammanfattat följande övergripande rekommendationer där utvecklingsområden ses.

Stärka det uppsökande arbetet gentemot målgruppen med målsättning att fler ska gå vidare till studier inom vuxenutbildningen.

Stockholm stad: Utveckla samverkan och dra lärdom av andra uppsökande verksamheter i förvaltningen.

Organisera utbildningen så att det tydligt framgår för både elever, lärlingsplatser och arbetsgivare vilka mål som finns för utbildningen och vilka kompetenser eleven får. Validera elevers kunskaper under utbildning för att kompensera avsaknad av formell yrkesexamen.

Stockholms stad: Utred möjligheterna för en utvecklingsledare med särskilt ansvar och fokus på verksamheten inom komvux som särskild utbildning.

Stärk samarbetet med lärlingsplatserna inför och under utbildning. Arbeta strukturerat med anskaffning av lärlingsplatser och handledare samt ge blivande handledare tillräcklig utbildning och förberedelse för uppdraget.

Stockholms stad: Se över möjligheterna att arbeta förvaltningsövergripande med frågan och dra nytta av erfarenheter och kunskaper inom båda avdelningarna. Bygg upp en resursbank med arbetsplatser som kan fungera som mottagare för elever på APL från hela komvux samt som är kvalitetssäkrade av Vuxenutbildningen.

Utveckla **en modell/metod** för långsiktigt arbete med arbetsgivare i syfte att öka antalet kvinnor och män med IF som kommer ut i arbete. Modellen bör innehålla både metoder för arbetsdifferentiering hos arbetsgivare, handledning inför och under APL eller anställning men också ge ökade kunskaper till arbetsgivare om målgruppen och dess förutsättningar och behov i arbetslivet.

Stockholm stad: Utveckla samarbete mellan vuxenutbildningen och jobbtorgs insatser på området.

Stärka samverkan med aktuella aktörer som Arbetsförmedlingen och andra myndigheter.

Stockholm stad: Använda de strukturer som finns för samverkan med arbetsförmedlingen och ta lärdom av pågående samverkan.

Referenser

Arbetsförmedlingen . (2020). *Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionshinder.*

Arbetsförmedlingen. (den 18 10 2021). Hämtat från <https://arbetsformedlingen.se/for-arbetssokande/extra-stod/stod-a-o/sarskild-stodperson-for-introduktions--och-uppfoljningsstod---sius>

Arbetsförmedlingen. (2021). *För arbets sökande.* Hämtat från <https://arbetsformedlingen.se/for-arbetssokande/extra-stod/stod-a-o/validering>

Arvidsson, J. (2016). *Sysselsättning och social rättvisa.*

Autism- och Aspergerförbundet. (2021). *Begrepp och ord.* Hämtat från <https://www.autism.se/om-autism/autism/begrepp-och-ord/funktionsnedsattning-eller-variation/>

CSN. (2021). *Frågor och svar.* Hämtat från Centrala studiestödsnämnden: https://www.csn.se/fragor-och-svar/vilka-utbildningar-ger-ratt-till-studiemedel/krav-pa-din-utbildning-for-att-den-ska-ge-ratt-till-studiemedel.html#expand:svid10_3bc72e5c15cce36b42384d80

FORTE IF och arbetsliv. (2017). *Intellektuell funktionsnedsättning och arbetsliv.* FORTE.

FORTE: Tillgängligt arbetsliv. (2021). *Tillgängligt arbetsliv - Möjlighet för personer med funktionsnedsättning.* FORTE.

Försäkringskassan. (2021). Hämtat från https://www.forsakringskassan.se/privatpers/funktionsnedsattning/aktivitetsersattning-och-sjukersattning/aktivitetsersattning_forlangd_skolgang

Försäkringskassan. (den 28 05 2021). *Försäkringskassans termbank.* Hämtat från <https://forsakringskassan.termsystem.com/>

Gustafsson, J. (2014). *Supported employment i en svensk kontext.* Örebro: Örebro universitet.

Ibrahim, S., & Vårstam Larnhed, P. (2017). *Dold potential*.
Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm.

Myndigheten för delaktighet. (2020). *Begränsat livsval –
Situationen för personer med intellektuell
funktionsnedsättning*.

Regeringskansliet. (2018). *SOU 2018:71 En andra och en annan
chans - ett komvux i tiden*.

Regeringskansliet. (den 09 10 2020). *Pressmeddelande*. Hämtat från
<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/10/yrkes-paket-inom-komvux-som-sarskild-utbildning-ska-starka-elevernas-mojligheter-pa-arbetsmarknaden/>

Regeringskansliet. (den 16 03 2020). *Prop. 2019/20:105 Komvux
för stärkt kompetensförsörjning*.

Regeringskansliet. (2021). *SOU 2021:69, En sjukförsäkring med
prevention, rehabilitering och trygghet*.

Region Stockholm. (den 26 10 2021). *Fakta och råd*. Hämtat från
<https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/kort-om-funktionsnedsattningar/IF/>

Samordningsförbundet Stockholms stad. (den 26 10 2021). *Insatser*.
Hämtat från <https://samordningstockholm.se/insatser/bron>

Skollagen (2010:800). (2021).

Skolverket. (2017). *Läroplan för Vuxenutbildning (reviderad 2017)*

Skolverket. (2021). *Skolutveckling*. Hämtat från
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/anordna-och-administrera-utbildning/anordna-utbildning-pa-gymnasieniva/anordna-utbildning-pa-gymnasial-niva/larlingscentrum-starta-larlingsutbildning>

Skolverket. (den 07 10 2021). *Statistik*. Hämtat från Statistik:
<https://skolverket.se/skolutveckling/statistik>

Skolverket. (2021). *Undervisning*. Hämtat från
<https://www.skolverket.se/undervisning/vuxenutbildningen/orandringar-kring-sarvux>

Utökad stöd till komvux som särskild utbildning
40 (40)

Socialstyrelsen. (den 28 05 2021). *Termbank*. Hämtat från
<https://termbank.socialstyrelsen.se>

Socialstyrelsen. (2021). *Utveckla verksamhet*. Hämtat från
<https://www.socialstyrelsen.se/utveckla-verksamhet/evidensbaserad-praktik/metodguiden/individanpassat-stod-till-arbete/>

Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). Hämtat från
Specialpedagogiska skolmyndigheten:
<https://spsm.se/stod/bidrag/privatpersoner/bidrag-forsarskild-utbildning-vuxna/>

Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). *Stöd*. Hämtat från
<https://www.spsm.se/stod/tillganglighet>

Statistiska centralbyrån, SCB. (2021). *Hitta statistik*. Hämtat från
<http://www.scb.se/hitta-statistik/temaomraden/jamstalldhet/jamstalld-utbildning/gymnasieskolan/#129810>

Stockholms stad. (2020). *Samverkan mellan Stockholms stad och Arbetsförmedlingen - Huvudöverenskommelse*.

Stockholms stad. (2021). *Företagsservice: Integrationspakten*. Hämtat från Om integrationspakten:
<https://foretagsservice.stockholm/natverkmoten/integrationspakten/>

Stockholms stad. (2021). *Så arbetar staden*. Hämtat från
<https://start.stockholm/om-stockholms-stad/sa-arbetar-staden/ombudsman/funktionshindersonbudsmannen/>

Sveriges referensram för kvalifikation. (den 18 10 2021). *Så funkar det*. Hämtat från <https://www.seqf.se/Sa-funkar-det/De-olika-nivaerna>

Validering Väst. (2021). Hämtat från <https://www.valideringvast.se>